

Kozák Péter

FÖLDIEKNEK LÁTSZÓK
NŐI SZENTEK ÉS BOLDOGOK

Kozák Péter

FÖLDIEKNEK LÁTSZÓK
NŐI SZENTEK ÉS BOLDOGOK

KOSSUTH KIADÓ

A kötet megjelenését támogatta a

LEKTORÁLTA

Dr. Rózsafalvi Zsuzsanna

SZERKESZTŐ

Nádori Attila

KÉPSZERKESZTŐ

Horváth Edit és Nádori Attila

KÖNYVTERV

Horváth Zsuzsa

ISBN 978-963-544-379-6

Minden jog fenntartva

© Kozák Péter 2021

© Kossuth Kiadó 2021

Borítókép © Cultiris Kulturális Képügynökség

Árpád-kori női szentek és boldogok legendáriuma

Különleges művészet volt a középkorban az olvasás és írás tudománya. Az olvasni tudás nem volt kevesebb, mint a kézzel írott latin szövegek megértése és pontos felolvasása. Szépen, mások számára is olvasható szöveget másolni vagy diktálásra írni már a műveltség egy magasabb szintjét jelentette. A valóban művelt ember a középkorban, az egyetemek elterjedése előtt, a X–XII. században az volt, aki nemcsak másolni, hanem *kom-pilálni* is tudott. Az igazi kódexmásoló ugyanis nemritkán – korábbi forrásmunkák alapján – önálló gondolatait is igyekezett irodalmi formába önteni. A görög eredetű latin *ars* szó nem ‘művészetet’, inkább ‘általános mesterségbeli tudást’, konkrétan ‘a gondolatok nyelvi kifejezésének mások számára is érthető képességét’ jelentette, amelyet az általában névtelen szerző (*scrip-tor*) gyakran művészi szintre is fejlesztett (*ars dictandi*).

Különleges műfajú alkotás volt a középkorban a szentek életét és csodálatos tetteit elmesélő *legenda*. Az Úr az igaz élet szabályait nemcsak szóban oktatta, hanem követésre szánt szent életű személyek (férfiak és nők) sorsán keresztül is bemutatta. A kereszténység korai korszakában a szentek a meg-megújuló keresztényüldözések áldozatai, a vértanúk voltak. A középkorban, amikor a kereszténység már államvallássá lett, szentként kezdték tisztelni azokat is, akik a keresztény hit terjesztésében vagy a keresztény életforma (éltszentség) vállalásában kitűntek. A legenda latin eredetű szó ‘olvasnivalót, olvasmányt’ jelent, a szentek életéről szóló csodálatos történeteket ugyanis a kolos-

Magyar szentek és boldogok - mozaiksorozat részlete a krakkói Isteni Irgalmasság templomában (Puskás László munkája, 2004)

torokban vagy a templomokban egy különleges felolvasóhelyről (*lectorium*) ismertette a pap vagy a perjelnö (*priorissa*).

Különleges műfajú alkotás volt a középkorban a szentek életét és csodálatos tetteit elmesélő *legenda*. A szent életű személyek (férfiak és nők) történeteit a szerzetesi közösségekben a hitvallók vagy a vértanúk ünnepein olvasták fel a *Liber legendarius*ból vagy a *Liber passionarius*ból. A legenda mint irodalmi műfaj mindenekelőtt a lelki építést és gazdagodást szolgálta. Nem törekedett pontosságra és hitelességre, a történetet felolvasó *frater* vagy *soror* nemritkán maga is eltért a szövegtől. Az eseményeket a közösség szempontjából magyarázta, értelmezte, illetve újra és újra elismételte és elismételtette. A *dico* latin ige jelentése '(el)mondani, (el)beszélni'. A gyakorító képzővel ellá-

tott *dicto* jelentése viszont ‘többször ismételve elmond, mondogat’. Az állandó ismétlések (*dictatio*) a szövegek emlékezetből történő gyors megjegyzését szolgálták, amelyet aztán le is jegyeztek újra: a legenda a diktálás után tovább alakult, formálódott.

Különleges műfajú kötetet tart kezében a Kedves Olvasó, amely arra tesz kísérletet, hogy a magyarság történetének első háromszáz évét tizenkét szent vagy szent életű boldog nő életén keresztül mutassa be. A női szentek és boldogok önmegtartó, imádságos, nemegyszer aszketikus élete és munkássága kiáltó ellentétben állt világi kortársaik tevékeny mindennapjaival. Természetesen minden szent és szent életű boldog élete, tettei Jézus Krisztus evangéliumát és kegyelmét hirdették. Valójában valamennyi női szent és boldog emlékezetű hölgy élete küzdelmes életút volt, tele gyarlóságokkal, szerencsés és szerencsétlen döntések sorozatával; mindeközben többször hibáztak, rendkívüli jellemük azonban a magyarság sorsdöntő pillanataiban felülemelkedett minden addigi kétségükön és korlátjukon.

Különleges műfajú kötetet tart kezében a Kedves Olvasó, amely arra tesz kísérletet, hogy tizenkét szent vagy szent életű nő életét a korabeli legendák stílusát felelevenítve mutassa be. Az életutak keretes szerkezetűek, néha nyelvileg ódon korok hangulatát idézik, gyakran kitérnek a tárgyalt személy nevének eredetére, részletesen elemzik a korszak történetét és az életút sorseseeményeit, valamint ismertetik a szentnek tulajdonított vagy a közbenjárására történt különös jelenségeket vagy csodákat. A visszatérő, majd újra és újra elismételt mondatok – akár csak a korabeli középkori olvasmányokban – a tragikus elbeszélések, a szokatlan szenvedéstörténetek drámaiságát tovább fokozzák. Valamennyi történetet kiegészíti egy-egy kevésbé is-

mert művelődéstörténeti érdekesség az írott magyar történelem első évszázadaiból, az Árpád-házi uralkodók korából.

Különleges fejedelmi, illetve királyi család volt a magyarság első uralkodóháza, a honfoglaló törzsszövetség vezetőjéről, Árpád nagyfejedelemtől elnevezett dinasztia. Talán egy középkori fejedelemség, illetve királyság sem adott annyi szentet vagy szent életű boldog személyt, mint a több mint háromszáz éven át Magyarországon uralkodó Árpád-ház. Talán egyetlen történelmi korszakban sem élt annyi női szent, boldog és szent életű női hitvalló, mint az Árpád-kori Magyar Királyság területén. Az uralkodói dinasztia szentjein kívül kötetünk megemlékezik a keresztény hitet a külhonban terjesztő magyarországi uralkodónőkről és fejedelemasszonyokról. Az Árpád-kori Magyar Királyság a szentek országa volt, különleges műfajú kötetünk az első magyarországi női szentekre és boldogokra emlékezik.

Gizella

Született: 985 körül, Regensburg
 Meghalt: 1065. május. 7., Passau

Magyarország első királynéja, I. (Szent) István király felesége, II. (Civakodó) Henrik bajor herceg és Gizella burgundiai hercegnő leánya, II. (Szent) Henrik német-római császár testvére.

Boldog Gizella
 Bajor Gizella
 Passau Boldog Gizella
 Gisela von Bayern
 Gisela von Ungarn

I. (Nagy) Ottó német-római császár halála (973. május 7.) után I. Szász Henrik bajor herceg fia, a későbbi II. Henrik bajor herceg a II. Ottó elleni összeesküvés élére állt. A lázadást támogatta II. Boleszláv cseh fejedelem és I. Mieszko lengyel fejedelem is, több kisebb német tartománygróffal és egyéb, még kisebb méltóságokkal együtt. A szervezkedés hamar lepleződött, II. Ottó fogságba vetette Henriket, aki azonban nemsokára megszökött, és tovább folytatta a küzdelmet II. Ottó ellen. Henrik összefogott két másik Henrikkel, az augsburgi püspökkel és a karintiai herceggel. A zömmel Passau környéki harcokat „a Henrikek” elvesztették, a bajor herceget megfosztották címétől, Utrechtbe száműzték, hitvese, Gizella pedig két fiával Ábrahám freisingi püspökhöz menekült. Civakodó Henrik 978-tól 984-ig tartózkodott Utrechtben, s miután lemondott a királyi trónigényéről, visszakapta hercegségét. Henrik végül 984-ben találkozhatott feleségével, Burgundi Gizellával. Gizella leányuk 985-ben született meg Regensburgban (esetleg a közeli Abbachban, ahol Henrik udvarával együtt szívesen időzött).

Gizella szülei – id. Lucas Cranach munkája a *Das Sächsische Stammbuch* című genealógiai gyűjteményben (1546, Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek, Drezda)

Gizella kisgyermekkorától testvéreivel, Henrikkel, a majdani német-római császárral, Brunóval, a későbbi augsburgi püspökkel és Brigitával, a regensburgi zárda leendő vezetőjével szigorú vallásos nevelésben részesült. Első nevelője minden bizonnyal édesanyja volt, aki a kor szokásának megfelelően nemsokára apácákra bízta kisleánya tanítását. Gizella a három regensburgi apácazárda közül a niedermünsteri kolostorban tanult. A hercegi család ezt a kolostort részesítette igen gazdag adományokban, és ezt választotta temetkezési helyéül is. Itt nyugodott I. Henrik bajor herceg és hitvese, Judit – Gizella nagyszülei –, és itt lett apátnő édesanyja, Burgundiai Gizella, akit itt helyeztek örök nyugalomra. Nevelésébe később Szent Wolfgang (a magyar hagiográfiai hagyományban Szent Farkas), a szerzetesi egyszerűségben élő regensburgi püspök is bekapcsolódott; az ő javaslatára

mind Gizellát, mind Brigitta húgát zárdai életre készítették fel. Más életrajzírók szerint Wolfgang püspök latin nyelvre is megtanította Gizellát, sőt a legenda szerint azt is megjósolta, hogy a kisleány egyszer egy távoli ország uralkodónője lesz!

Gizella serdülőkorában – Wolfgang javaslatára – a gandersheimi apácakolostorba került, ahol nagynénje, Gerberga, II. Henrik testvére vette át nevelésének irányítását. (Mivel a történetben szinte mindegyik nevet [legalább] két személy viselte, Gerbergából is akad még egy. Gizella életrajzírói Gerbergát általában összekeverik Szász Gerbergával, I. [Madarász] Henrik német király leányával). Gerberga nagynéni 965-től vezette a gandersheimi apácakolostort – itt élt és tevékenykedett Hrotsvitha, az egyik első latin nyelven alkotó német költőnő is.

Civakodó Henrik tehát leányát apácának szánta. Szent Adalbert prágai püspök azonban még Henrik életében, 995-ben, Rómába menet felkereste Géza magyar fejedelem udvarát. Valószínűleg Adalbert fordította Géza figyelmét a kolostorban nevelkedő bajor hercegkisasszonyra, és talán ő járt közben a házasság érdekében III. Ottó német-római császárnál is. A „házasságközvetítő” Adalbert e frigyben a magyarság végleges (nyugati) keresztény hitre térítésének biztos zálogát látta. Ő győzte meg Gizellát arról is, hogy sokkal kedvesebb Isten előtt, ha a zárda nyugalma helyett egy pogány nép megtérítését vállalja. A „barbár magyarok megtérítése” érv azonban elsősorban Gerbergának szólt, aki a leghevesebben ellenezte, hogy unokahúga a Hrotsvitha által többször is megénekelt „istentelen” ország durva uralkodójának a felesége legyen.

Civakodó Henrik 995. augusztus 28-án hunyt el, utóda elsőszülött fia, Henrik – a későbbi II. (Szent) Henrik császár – lett, egyelőre csak III. Henrik bajor herceg néven. Géza fejedelem talán még ugyanebben az évben feleségül kérte Gizellát fia, István (pogány nevén Vajk) számára. Az esküvő 996 végén vagy 997 elején volt: valószínűleg akkor, amikor Gizella betöltötte tizenkettedik életévét. A bajor herceg örömmel beleegyezett a Kelet felé békét biztosító házasságba, amelyet támogatott III. Ottó császár is. Ennek kapcsán megjelölték Bajorország, illetve osztrák örgrófsága és a keresztény hitre térő Magyarország közti határvonalat, amely a Lajta és a Morva folyó vonala mentén húzódott. A Bécsi-medence átengedése fejében a Német-római Birodalom és Bajorország lemondott a Pannónia felé való további terjeszkedésről, ezzel lényegében elismerte az új államot, Magyarországot az Avar Birodalom jogutódjának. Az ekkor kialakított határ kisebb, jelentéktelen módosításokkal egészen 1920-ig megmaradt.

István király és Gizella királyné szobra Veszprémben – Ispánky József alkotása, 1938

Gizella és István esküvőjét – a bajorországi Scheyern bencés monostorban élő hagyomány szerint – 997-ben a Scheyern-Witelsbach grófok várának kápolnájában rendezték meg, a szertartást maga Adalbert tartotta. Más vélemények szerint az esküvőt Regensburgban, az eljegyzést viszont valóban Scheyernben tartották meg. Az esküvő, illetve az eljegyzés színhelyének az egykori gótikus sekrestyét vélték, a királykápolnát ezért ma is Szent Henrik és Szent István szobrai díszítik. A királyi pár scheyerni eljegyzését a regensburgi Alte Kapelle egyik (XVIII. századi) falfestménye is megörökítette.

István mint trónörökös Nyitrán tartotta hercegi székét, itt rendezte be udvarát. A nyitrai udvarház mellé megérkezésük után Gizella kápolnát építtetett a regensburgi főegyház patronusa, Szent Emmerám tiszteletére. Gizella Regensburgból magával hozatta Szent Emmerám ereklyéit, míg az udvarához tartozó valamelyik pap Szent Hippolit (Szent Ipoly) vértanú ereklyéivel érkezett meg Nyitrára. A Szent Emmerám tiszteletére emelt templom építésével párhuzamosan kerülhetett sor a Nyitra melletti zobori monostornak Szent Hippolit tiszteletére történő újrászentelésére. A magyar egyház szervezésében döntő fontosságú volt, hogy az új hit terjesztői minél több ereklyét birtokoljanak, hisz új templomot csak valamelyik szent ereklyéjének a templomba való elhelyezésével lehetett felszentelni. István és Gizella szűk egy évet töltött el Nyitrán: Istvánt 997-ben fejedelemmé avatták, az ifjú pár végleg elhagyta Nyitrát, és a fejedelmi székhelyre, Esztergomba költözött.

Géza fejedelem 997. február 1-jén hunyt el, utódjának fiát, Istvánt jelölte. A nagyfejedelem halálhírére azonban Koppány, Árpád fejedelem legidősebb élő rokona és a régi örökösödési rend (levirátus) szerint Géza jogos utódja fegyveres lázadást robbantott ki. Koppány származásáról csak annyit árultak el

a krónikák, hogy Zerind (Szerénd; „Tar Zerind”) fia volt, ám Árpád fejedelem és Zerind rokonsági foka bizonytalan és valószínűleg már kideríthetetlen. Az azonban a kortársak számára tény volt, hogy Koppány, az Árpád nemzetség legidősebb tagjaként legitim uralkodóként léphetett fel. Géza halála után, az új fejedelem ünnepélyes felavatásáig Sarolt, Géza özvegye uralkodott. Az Árpád-korban Veszprém vára a fejedelem/király felelőségét illette meg, Géza özvegye ezért ekkor Veszprémben tartózkodott. Koppány seregével megostromolta a várat, mert a pogány örökségi rend szerint a legidősebb leszármazott nemcsak a fejedelmi rangot, de az özvegyet is magának követelhette.

Koppány megölése –
a *Képes krónika* miniatúrája

István az esztergomi fejedelmi udvarban főuraival (elsősorban a Gizella kíséretében Magyarországra érkező bajor lovagokkal) nagyfejedelemmé kiáltatta ki magát. A döntő ütközetre Veszprém és Várpalota között, valószínűleg Sólyon került sor, a véres küzdelemben István nehézfegyverzetű serege győzött Koppány könnyűlovasai fölött. A véres csatában maga Koppány is elesett, testét a hagyomány szerint felnégyelték. Az egyik véres csonkot Veszprém kapujára tűzték, a többi maradványt pedig Esztergomba, Győrbe és Erdélybe küldték.

A keresztény hitre tért király ilyen pogány hagyományokkal üzent a régi valláshoz még ragaszkodó magyaroknak.

Gizella Bajorországból népes kísérettel érkezett új hazájába: számos bajor nagyúr, főnemesi udvarhölgy, iparosok, papok, telepések és személyzetük követte az ifjú fejedelemaszonyt. A közismert magyar hagyomány szerint ezen új „vendégek” közül a legismertebb

a bajorországi Wasserburgból érkezett Vencellin (Vecelinus) volt, ő vezette István hadait Koppány ellen, és ő ölte meg Koppány vezért is. Az újonnan érkezett főurak az ország nyugati részén kaptak jelentékeny birtokot Istvántól. A Dunántúl északi-északnyugati részét egészítette ki a Koppány halála után István uralma alá került Somogy megyei országrész, amely akkor egészen a Száváig terjedt. A Koppány-felkelés leverését követő pogány büntetés elárulta, hogy István uralma Veszprémre, Győrre és Esztergomra terjedt ki. A negyedik testcsont Erdélybe küldése Gyulának, Sarolt fejedelemasszony apjának szólt, aki ebben a konfliktusban még István mellett állt. Az ország többi vidékén ekkor még Istvántól függő vagy tisztázatlan kapcsolatban lévő hercegségek, „fejedelemségtöredékek” voltak.

István királlyá koronázásával együtt – a középkori jogszokás szerint – Gizellát is királynévá koronázták. Ahogyan Kunigundát, II. Henrik német király, későbbi német-római császár feleségét Paderbornban a mainzi érsek királynévá koronázta, ugyanezt a ceremóniát végezte el Gizellával Domonkos, az első esztergomi érsek is. Gizella királynéi koronáját bátyjától, Henriktől kapta, aki azt a szertartásra Magyarországra érkező bajor püspökök egyikével küldhette el egyéb ajándékaival együtt. Gizella, amikor 1045-ben visszatért Bajorországba, hogy a passai bencés apácakolostor tagja legyen, koronáját a veszprémi székesegyháznak ajándékozta. Az aranyból készült, drágakövekkel kirakott, 2,8 kilogramm súlyú fejedelmi ékszert a székesegyház kincstárában őrizték 1217-ig – ekkor a szentföldi hadjáratára induló II. András – a veszprémi székesegyház több más értékével együtt – eladta, hogy a háború költségeit fedezze.

Gizella idejében kezdték el Veszprémet „a királyné váras helyének” nevezni. A veszprémi székesegyház – amely kezdetben Gizella kápolnája volt – a királyné építtette fel. A Gizella-

féle székesegyház helyén állt már egy, Szent Mihály tiszteletére emelt templom, amely Géza uralkodása idején a Magyarországra érkező térítő papok központja volt (valószínűleg emiatt létesült itt, Veszprémben az első magyarországi püspökség). Az egyházmegye alapítására 1001-ben került sor, egy évben az esztergomi fejedelmi székhelyen fundált érsekséggel. István 1003-ban az erdélyi Gyula, 1008-ban a délvidéki Ajtony lázadását verte le, ezzel minden akadály elhárult a fiatal Magyar Királyság egységes egyházi szervezetének kialakítása, az egyházmegyéek határának végső kijelölése előtt.

A Gizella-kápolna
Veszprémben – a helyi
hagyománnyal ellentétben
nem a királyné alapította,
a XIII. században épült.

Gizella 1009-ben kezdte el a veszprémi székesegyház építtetését, ám írásbeli források és korabeli ábrázolások nem maradtak fenn arról, hogy a kora román bazilika milyen lehetett. Régészeti

adatok szerint a várban emelt székesegyház közelében volt a püspök rezidenciája és a királyné palotája. A veszprémi püspök ettől kezdve ugyanis mindig a magyar királyné gyóntatóatyja, a koronázás alkalmából koronázó főpapja lett. A főpásztor állandó jelenléte fellendítette a vár és az alatta növekvő váras hely forgalmát, kialakult a Püspökvár és a Váralja a kereskedők, iparosok és szolganépek kicsiny házaival, létrejött Veszprém városa.

Gizella építtette a veszprémi székesegyházon kívül az apácázárdát, s részt vett az esztergomi és a somlyóvásárhelyi zárda alapításában. István törvényei szerint a templomok liturgikus könyveit és kelyheit a püspököknek kellett beszerezniük, miseruhákról és más felszerelési tárgyokról viszont az udvarnak kellett gondoskodnia. István ezekkel a feladatokkal is Gizellát bízta meg, aki a hagyomány szerint bajor és magyar udvarhölgyeivel, illetve a veszprémi apácákkal maga is részt vett a templomi ruhák varrásában és hímzésében (Veszprémben és Esztergomban erre külön műhelyt is létesített). A magyar koronázási palást – legalább részben – Gizella munkája, de már a Koppány elleni csatához is készített két zászlót Szent György és Szent Márton képeivel. A koronázási paláston alkalmazott magyar öltést (*point de Hongrie*) szintén Gizella használhatta először, s néhány évvel később már világszerte elterjedt. Ő hímzte XIX. János pápa miseruháját is, amely később a metzi Szent Arnulf-székesegyházba került, de a francia forradalom alatt megsemmisült. Gizella utódainak, a magyar királynéknak, a koronázási szertartás alatt néhány jelképes öltést kellett végezniük a koronázási paláston, bizonyítván háziasszonyi erényeiket.

Gizella arcképe
a koronázási paláston

István és Gizella megalapítja az óbudai prépostságot – a *Képes krónika* minitúrája

őszintén szerető, Jézus Krisztus egyháza megszilárdításáért minden áldozatra kész embert neveljen. Valószínűleg későbbi hagyomány, hogy Imre herceg anyja kérésére a veszprémi székesegyház Szent György-kápolnájában tisztasági fogadalmat is tett, mielőtt István trónörökösnek jelölte volna ki.

Imre herceg mint a legkisebb fiú legkésőbb 1007-ben született, neveltetését 1015-ben vette át Gellért csanádi püspök: ekkor már mindkét bátyja elhunyt. Gellért irányításával István és Gizella Imre herceget már tudatosan uralkodónak taníttatta. Latin és görög nyelvet tanult, megszerezte a kor legmagasabb iskolai fokozatait, illetve apja fokozatosan bevonta az államirányítás,

Gizellának és Istvánnak a csecsemőkorában elhalt Ottón és Imre (latin forrásokban Henricus) hercegen kívül egyes vélemények, illetve források szerint még egy fiúgyermek született: őt is Istvánnak hívták (a kor hagyományai szerint az elsőszülött fiú kapta az apa nevét), és ő is csecsemőkorában halt meg. Imre neveltetéséből arra lehetett következtetni, hogy a második (vagy harmadszülött) fiút családja eleinte nem trónörökösnek szánta. Imre első nevelője Gizella volt, aki arra törekedett, hogy a legkisebb fiúból mélyen vallásos, Istent és embert

a diplomácia és a hadvezetés tudományába. Gizella féltőn szeretete egyetlen életben maradt fiát. Egyes források úgy tartják, hogy a királyné maga keresett feleséget a hercegnek. A névről nem ismert bizánci hercegnőt Gizella a királynéi várba, Veszprémbe invitálta, ahol először személyesen irányította leendő menyeneveltetését, majd tanítatására kezdeményezte, hogy István alapítsa meg a veszprémvölgyi görög apácakolostort.

Gizella és Imre herceg –
Székely Bertalan
festménye (1873)

Gizella testvére, II. (Szent) Henrik gyermektelenül halt meg 1024-ben, így a Szász (Liudolf)-ház is kihalt, a dinasztia utolsó tagja Gizella maradt. Henrik utódja, a száli frank II. Konrád szakított elődje politikájával, felmondta a Magyar Királyság és

II. Henrik megkoronázása –
illumináció a *Regensburgi*
szakramentáriumban
(XI. sz. eleje, a müncheni
Bayerische Staatsbibliothek
gyűjteményében)

hari hercegséghez tartozó Igfon-erdőben, vadászat közben bal-
eset érte (egy vadkan sebezte halálra). A legkisebb fiú halála
után István és Gizella minden reménye szertefoszlott, úgy tűnt,
hogy az első magyar királyi pár életműve, egy erős, keresztény
királyság könnyen megsemmisülhet.

Gizelláról a magyarországi krónikák – Kézai Simon és a *Ké-
pes krónika* – kedvezőtlen képet festettek. A hagyományban el-
sősorban őt tették felelőssé Géza fejedelem testvérének a fia,
Vazul (Vászoly) megvakíttatásáért és gyermekei elűzéséért.

a Német-római Birodalom
között kialakult *status quot*,
Magyarországgal is el akarta
ismertetni hűbéres hatalmát.
Konrád császár 1030 júliu-
sában seregével Bécs irányá-
ból Győr felé tartott. István
kiürítette a német sereg előtt
a Lajta és a Rába közötti te-
rületet. Mivel nem találtak
élelmet, a nélkülöző sere-
nek vissza kellett vonulnia;
az őket üldöző magyar ha-
daknak végül sikerült beke-
ríteniük és megadásra kény-
szeríteniük a császári csa-
patokat. A győri csatában
győztes magyar sereget való-
színűleg már Imre herceg
vezette, ám első haditette
egyben az utolsónak bizo-
nyult. Alig egy év múlva,
1031. szeptember 2-án a bi-

A hagyományos pogány magyar öröklési rend szerint nem a legidősebb fiú, hanem a család legidősebb tagja örökölte a fjedelmi címet. Vazul – ellentétben Koppánnyal – elfogadta, hogy a keresztény Magyar Királyságban az első számú trónörökös a király fia, azaz Imre herceg. Imre halála után István először valószínűleg Vazult jelölte a trónra, ezért adományozta neki a nyitrai dukátust (hercegséget), ahol korábban mint trónörökös ő maga is uralkodott. Máig vitatott, hogy miért gondolta meg magát. A kortársak úgy vélték, hogy István Gizella befolyására jelölte meg utódjaként unokaöccsét, Orseolo Pétert. Gizella úgy gondolta, hogy Vazul felvette ugyan a (bizánci rítusú) keresztiséget, de lélekben pogány maradt; fiai közül András és Béla külföldön keresztelkedett meg, Levente pedig élete végéig pogány hitet vallott. Az ismét mellőzött Vazul másodjára már nem ismerte el a „Velencei Péter” trónigényét, titkos szövetséget kötött néhány pogány hitű főúrral, hogy megöli a királyt, és így szerzi meg trónját. A részleteiben közelebbről nem ismert összeesküvésre hamar fény derült. István Nyitrán elfogatta Vazult: megvakíttatta, fiait pedig száműzetésre ítélte.

Gizellának valójában semmi köze sem volt Vazul megcsonkításához és fiai elűzéséhez. István a XI. században megszokott szigorú büntetéssel élt az életére törő trónörökössel szemben. A XI–XII. századi magyar és külföldi krónikák, oklevelek többsége Gizellát még kegyes emlékünek nevezte, aki több templomot alapított, jótékony adományokat tett, sőt a korabeli német források közül nem egy szinte Gizellának tulajdonította a keresztény hit magyarországi meggyökerezését. István halála és a néhány évnyi belpolitikai zűrzavar után Vazul fiai kerültek hatalomra. István szentté avatását követően azonban az első magyar király emlékével ők sem szállhattak szembe, ám az ősapjukkal, Vazullal szembeni kegyetlen megtorlást mégis meg kellett magyarázni. Vazul leszármazottjai I. István elleni gyűlöle-

Orseolo Péter ábrázolása
a *Thuróczy-krónikában*

álló főurak Gizella védelmére esküdtek fel, ami a királynét akár Péterrel szemben is megóvhatta. Péter a Vazul-fiak ártalmatlaná tétele érdekében (sikertelen) szövetséget kötött a Lengyelországot megtámadó Bretiszláv herceggel, ám a küzdelem rendkívül sok pénzbe került. Az anyagi gondok miatt, Istvánnak tett esküjét megszegve, az özvegy királynét megfosztotta jövedelmeitől, és Veszprém várában őrizetbe vette. A Péter uralmával

tüket és dühüket a vétlen feleség felé fordították. A hamis Gizella-kép II. András korában alakult ki véglegesen. A kortárs krónikaírók az ugyancsak bajor földről érkezett Gertrúd királyné elleni ellenszenvüket a korábbi „idegen királynéra”, Gizellára vetítették vissza, mert II. András nem engedte Gertrúd gyalázását.

István élete utolsó éveiben, az országnagyok jelenlétében megeskette Orseolo Pétert, hogy Gizella királynét mint úrnőjét tisztelni fogja, a saját és a királytól kapott javaiból semmit el nem vesz. A király hitvese védelmére a főurakat is esküvel kötelezte. Péter azonban joggal tartott a Vazul-fiak bosszújától és István híveitől, ugyanis az Istvánhoz közel-

elégedetlen, Istvánhoz hűséges főurak elűzték a királyt, és helyébe Aba Sámuelt választották meg. Ő azonban nem adta vissza Gizellának az Orseolo Pétertől kisajátított királynéi javakat, sőt Gizellát ki sem engedte fogságából.

Aba Sámuel 1042-ben megtámadta az Osztrák Őrgrófságot; a sikeres hadjárat után egy évvel III. Henrik „büntetőhadjáratot” vezetett a Magyar Királyság ellen, amelynek során egészen a Rábáig jutott. A nagy áldozatokat követelő békében Aba Sámuel visszaadta a Lajta és a Fischa folyók közti területeket, súlyos hadisarcra kötelezte magát, és ígéretet tett arra is, hogy Gizellát visszahelyezi birtokaiba. Aba Sámuel ígéretét nem tartotta meg, hisz ennél lényegesen súlyosabb helyzetbe került. A szégyenletes békefeltételek miatt hívei egy része a Vazul-fiak trónigényét támogatta, ugyanakkor a német sikerek hatására Orseolo Péter hívei is megerősödtek. Összeesküvést szerveztek Sámuel ellen, de miután erre fény derült, Aba Sámuel 1044 hűségét lemészároltatta a zendülést szervezőket. A vérengzés hírére III. Henrik ismét támadást intézett az ország ellen. Az 1044. július 5-én lezajlott ménfői csatában Aba Sámuel döntő vereséget szenvedett, a menekülő királyt elfogták és kivégezték. III. Henrik nemsokára Székesfehérvárra ismét trónra ültette Orseolo Pétert, aki a Magyar Királyságot jelképesen a Német-római Császárság hűbéresévé tette.

Gizellát kiszabadítása után Veszprémből Székesfehérvárra vitték, ahol Péter trónra ültetése után kihallgatást kért a császártól. Az özvegy királyné magyarországi helyzete tarthatatlanná vált. Az esküjét többször megszegő Péterben nem bízhatott, ha pedig a Vazul-fiak visszatérnek, akkor híveik nemcsak rajta, de a Pétert támogató bajorokon is bosszút állnak. A császár javaslatára az első magyar királyné 1045-ben visszatért Passaubá, a Niedernburg városrészben lévő bencés apátságban telepedett

A niedernburgi apátság a kéttornyú Szent Kereszt-kolostortemplommal a mai Passauban

le, ahol utóbb a zárda vezetőjévé is megválasztották. Élete utolsó húsz évét töltötte el itt, a bátyja, II. (Szent) Henrik által császári privilégiummal felruházott birodalmi apátságban. Egyes feltételezések szerint Gizellával érkezett Imre herceg név szerint nem ismert özvegye is – ő a királyné halála után a dalmáciai Spalatóba (ma Split, Horvátország) távozott, ahol a bencés apácázárda főnöknőjévé nevezték ki.

Gizella népes kísérettel tért vissza régi hazájába, mert az 1038-tól 1046-ig tartó trónharcok során nemcsak az özvegy királyné volt kénytelen elhagyni az országot, de sok bajorországi híve is elkísérte. Mivel Niedernburg birodalmi apátsága hatalmas területekkel rendelkezett, Gizella kérésére a kíséretében visszatérő nemesek elsősorban az apátság területén kaptak hűbéradomá-

nyokat. Az ekkor otthonra lelt nemesi családok körében még évszázadokig élt a magyar királyné, Gizella emléke.

Gizella özvegy királyné fejedelem- és apátnői méltóságot is betöltött, ezért halála előtt ő határozhatta meg, hová kíván temetkezni. Végrendelete értelmében a Szent Kereszt-kolostor-templom kereszthajójának déli szárnyában, a fal mellett kialakított sírba tették koporsóját, és helyezték sírja fölé a valószínűleg általa elkészíttetett sírkövet és sírlapot. A sírlapon lévő kereszt a magyar királyi kereszt részleteiben is gondosan kidolgozott, pontos mása, a kereszt vízszintes gerendáján egymással szembenéző két sas szintén az uralkodói méltóság jelképe. A sírkő felirata: *Gisyla Abbatissa* (Gizella apátnő), az elhalálozás napja *Non Mai* (május 7-e). A sírt 1420-ban megnyitották, az eredeti sírlapot mai helyére, egy gótikus kenotáfiumra (sírépítményre) emelték. A feliraton a május 7-i dátumot a téves 1095-ös évszámmal egészítették ki. Gizella 1095-ben már harminc éve halott volt, száztiz éves koráig biztosan nem élhetett. Az eredeti sírlapon a számok közül a harmadik nem volt olvasható...

Gizella első magyar királyné sírját kezdettől fogva nagy tisztelet övezte. Helyi kultuszát nagymértékben fokozta férjének, Istvánnak és fiának, Imre hercegnek 1083-ban, valamint testvérének, II. Henrik császárnak 1146-ban történt szentté avatása. A hagiográfiai hagyomány szerint azonban a család felmutathat még egy szentet. István és Gizella leánya, Ágota II. (Vasbordájú) Edmund angol király fiának, a Magyarországra menekült Eduárd hercegnek a felesége, a későbbi Skóciai Szent Margit édesanyja lett.

Boldog Gizella passzai síremlékét magyar zarándokok már a XII. században gyakran felkeresték, majd 1367-től egyre nagyobb tömegekben érkeztek, ugyanis az I. (Nagy) Lajos király által ekkor építtetett aacheni magyar kápolnához zarándoklók útja Passaun át vezetett. Lajos a passzai dómnak adományozta Szent Imre hercegnek két karcsontdarabját – az ereklyét később visszavitték Esztergomba, majd az 1420-as években ismét a passzai dómban kezdték el tisztelni, azokban az években, amikor Gizella sírja fölé a díszes, csúcsíves sír építményt felállították.

Gizella sírja a középkor óta sokak által látogatott zarándokhely.

Gizella magyarországi kultusza elsősorban Veszprémhez kötődik: királynéi koronáját ott őrizték, illetve a nevét viseli a Gizella-kápolna, amelynek legkorábbi részei a XIII. századból származnak. Koller Ignác veszprémi püspök a XVIII. szá-

zadban mozgalmat indított az első magyar királyné ereklyéinek hazahozatalára, de XIV. Kelemen pápa azt javasolta, hogy Gizella hamvainak Magyarországra vitelét szentté avatásáig halasszák el. A válaszon felbuzdulva Koller püspök megkezdte a kanonizációhoz szükséges dokumentumok összegyűjtését, de váratlan halála miatt az eljárás elakadt, majd a francia forradalom és a napóleoni háborúk miatt végleg abbamaradt. II. József még azt is megtiltotta, hogy a magyarok a passai sírhoz zarándokoljanak...

Gizella hamvainak „hazatérését” legutóbb az 1930-as években kezdeményezték, erre alkalmat az 1938-as Szent István-év adott. Bár ez akkor sem történt meg, a külföldön élők magyar missziója Passauban rendezte meg az évi konferenciáját. A passai püspökség 1975 áprilisában a szentéletű királynénak a már ősidők óta május 7-én tartott ünnepére saját miseszöveg, illetve könyörgés engedélyezését kérte. A szentszéki Istentiszteleti Kongregáció jóváhagyta huszonhárom német egyházmegye saját miseszövegét, így a passai egyházmegye kérését is. A válaszsöveg Gizellát Sancta Giselának, azaz *Szent Gizellának* nevezte.

Szent István király és Boldog Gizella királyné házasságkötésének és a veszprémi egyházmegye fennállásának ezredik évfordulóján, 1996-ban a bajor kormány beleegyezésével a passai egyházmegye Veszprémnek ajándékozta Gizella néhány csontereklyéjét. A Szent Jobbot és Gizella karcsontereklyéit a veszprémi Szent Mihály-bazilika előtti Szentháromság téren, a szabadtéri oltárnál egymás mellé helyezték, ezzel is jelképezve összetartozásukat. Miután az ereklye a Szent Mihály-templomba került, Szendi József érsek kezdeményezésére a veszprémi egyházmegye társvédőszentje (Szent Anna mellett) Boldog Gizella lett.

Géza fejedelem családja és nevei

Géza fejedelem idejében kezdődött a keresztény névadás Magyarországon, ő volt az első magyar uralkodó, aki már latin nevet vett fel. Kevesen tudják, hogy őt is *Istvánnak* keresztelték, az általa veretett érméken, valamint a X. század végéről fennmaradt néhány alapító oklevélen szereplő *Stephanus* (*Sztephanosz*) név nem fiához, a későbbi Szent Istvánhoz, hanem őhozzá köthető. Géza előtt nemcsak a fejedelmi névsor bizonytalan, de a névalakok is eltérő módon hagyományozódtak. A keresztelt nevek az egyházi névhasználatban állandósultak, elvesztették eredeti jelentésüket, a nevek eredeti, megkülönböztető funkciója eltűnt. Az addig Magyarországon ismeretlen latin, görög vagy héber nevek új hagiográfiai és martirológiai jelentést kaptak.

Géza fejedelem fiát **Vajknak** hívták, a bolgár-török név jelentése bizonytalan, a legvalószínűbb szófejtés szerint ‘hőst, vezért’ jelent. **Vajk** keresztelésekor – akárcsak apja – az **István** nevet kapta, amelynek jelentése ‘koszorú, koszorúzott’. **Vajk** nevét **István protomártírról**, az első keresztény vértanúról, az első hét *diakónus* egyikéről kapta. Az elnevezés szimbolikus jelentőségű, hisz ahogy a vértanú **Szent István** a zsidóknak, úgy **István** (azaz **Géza** fejedelem) és fia, **Vajk** (a későbbi **Szent István** király) a pogány magyaroknak hirdette elsőként az új hitet, **Jézus Krisztus** istenségét. A ‘koszorúzott/koronázott’ egyúttal azt is jelentette, hogy mind **Géza**, mind fia uralkodónak született. **István** – apjával ellentétben – hitét nemcsak politikai meggyőződésből, de belső átélésből is terjesztette, a legendák szerint misztikus életet élt.

Géza fejedelem feleségét **Saroltnak** hívták, a bolgár-török név jelentése ‘fehér menyét’. **Sarolt** (a későbbi hagyomány szerint **Sarolta**) születése és halála körülményei ismeretlenek. Szüleiről is csak annyit közölnek a krónikák, hogy az erdélyi **Gyula** leánya volt, s a házasság oka minden bizonnyal politikai szövetség volt: **Gyula** elismerte az **Árpád**-leszármazottak uralmát, míg **Géza** elfogadta a keleti rítus szerint keresztény hitre tért **Gyula** hatalmát az

erdélyi országrészek fölött. Más vélemények szerint a Gyula nemzetségnév volt, Sarolt apját Zombornak hívták. Gyula (nevezzük így!) 953-ban Konstantinápolyban valóban megkeresztelkedett, ám keresztény nevét nem ismerjük, sőt, ha a Gyula méltóságnév volt, akkor a pogány neve sem maradt fenn (a Zombor valószínűleg későbbi történetírói kompiláció).

Géza fejedelem felesége, Sarolt szintén felvette a keleti rítusú keresztiséget, de az ő keresztény neve sem ismert. A Sarolt nyilvánvalóan a fejedelemasszony eredeti pogány neve volt, a szókezdő „Sár” vagy „Szár” jelentése ‘világos színű, fehér, ősz’, és a korban ismert ragadványnévvé vált. Szár Lászlónak hívták a megvakított Vászoly (Vazul) testvérét. Sarolt feltűnésével görög térítőpapok is érkeztek a fejedelmi udvarba, s talán Sarolt kezdeményezésére jött létre a veszprémvölgyi ortodox apácakolostor, ám az is lehetséges, hogy Gizella alapította fia, Imre herceg ismeretlen nevű bizánci jegyese tiszteletére. Az eredeti alapítólevél nem maradt fenn, valószínű, hogy még Géza fejedelem nevéhez fűződik.

Géza fejedelem testvérét Mihálynak hívták. Ő szintén felvette a keleti rítusú keresztiséget, ám az ő pogány neve sem ismert. A görögkeleti kereszténység már jóval Géza fejedelem előtt megjelent az országban, erre bizonyíték a Mihály név is, amelynek jelentése ‘az Istenhez hasonló’. A név Bizáncban, valamint a déli szláv fejedelmek és orosz uralkodók között igen népszerű volt, az Árpád-ház családtagjai között azonban alig fordult elő. Mihály még Géza életében meghalt, egy ismeretlen nevű (és rangú) bolgár hercegnőtől két fia született a szintén a bizánci keresztiségre utaló nevű Vászoly (Vazul, görögül Baszileiosz) és Szár László (Vladiszláv).

Géza fejedelem és Sarolt egyetlen fiának, Istvánnak trónjáért vívott küzdelem 1046-ban eldőlt Géza testvérének, Mihálynak unokája, Vazul fia, András herceg lett Magyarország királya, e néven az első.